

RÅDMANSÖ KYRKAS SILVERSMYCKEN

Av OLLE KÄLLSTRÖM

I verket »Sveriges kyrkor» har häftet om Rådmansö kyrka nyligen utkommit, och för detta arbete har det befunnits nödvändigt att på Statens historiska museum underkasta kyrkans silversmycken en närmare granskning. Rådmansö kyrka äger nämligen en vacker samling silversmycken: förutom en *brudkrona* två präktiga *bälten* samt ett *hängkors i kedja*. I »Sveriges kyrkor» har det av utrymmesskäl blott blivit en mycket kortfattad beskrivning av dylika föremål, hur egenartade och intressanta de än äro, och därför har det ansetts lämpligt att de även presenteras litet utförligare i en särskild uppsats.

De fyra smyckena skänktes någon gång omkring år 1721 till kyrkan för att användas som brudskrud. Givarinnan var fru Catharina Rosenfeldt (död 1725), som var gift med amiral Gustaf Wattrang (död 1717); från 1715 hade han varit ägare av Rådmansö kungsgård. Uppgifterna äro hämtade från »Sveriges kyrkor» här ovan åberopade beskrivning, författad av professorskan Ingeborg Wilcke-Lindqvist.¹ Där nämnes också, ehuru utan källhänvisning, att »åtminstone en del av gåvan torde vara krigsbyte från Danmark».

Brudkronan.

Den har en nedre diameter av 15 och en övre diameter av 19,5 cm; dess höjd är 10,6 cm. Kronan är alltså av medelstorlek.² Den är av delvis förgyllt silver med en del småornament såsom kläppar, »diamanter», änglar m. m., oförgyllda. Inga guldsmedsstämplor finnas.

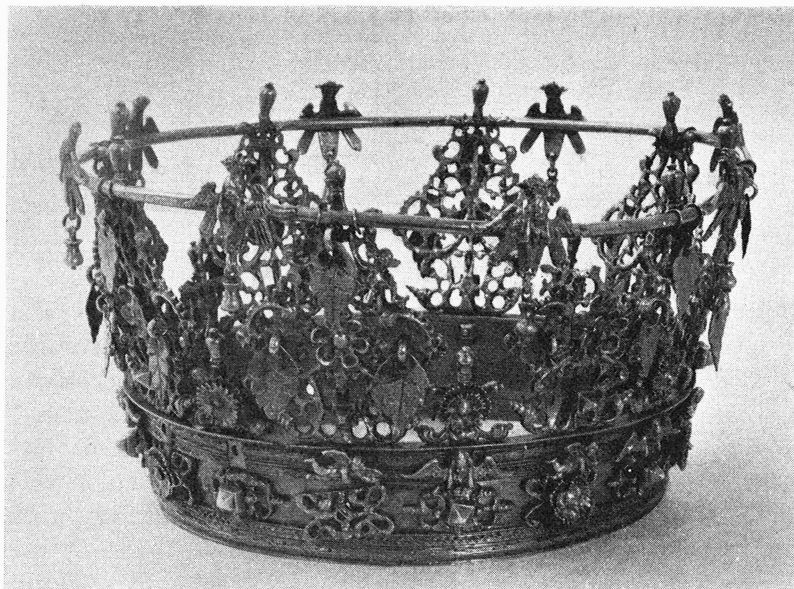

Bild 1. Rådman'sö kyrkas brudkrona.

Kronan är av en från och med renässansen (1500-talets senaste del) vanlig typ, men som vi sedermera skola få se är det därmed icke sagt att just denna krona är så tidig. Enda sättet att rätt förstå våra brudkronors form och funktion genom århundradena skulle vara att ta en kort överblick av brudkronans utveckling ur majestätskronan. En dylik överblick borde såtillvida kunna mötas av intresse som den knappt står att få på annat håll. Det nytkomna verket om »De svenska riksregalierna» har inte tagit upp till behandling problemet om kronotypernas historia. »Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte» har visserligen hunnit så långt i utgivningen, att »Brautkranz» och »Brautkrone» behandlats, men av artikeln i fråga ser man att inga försök gjorts att verkligen gå tillbaka till kronans allmänna grundtyper. Då jag nu här i all korthet skall försöka att redogöra för dessa,

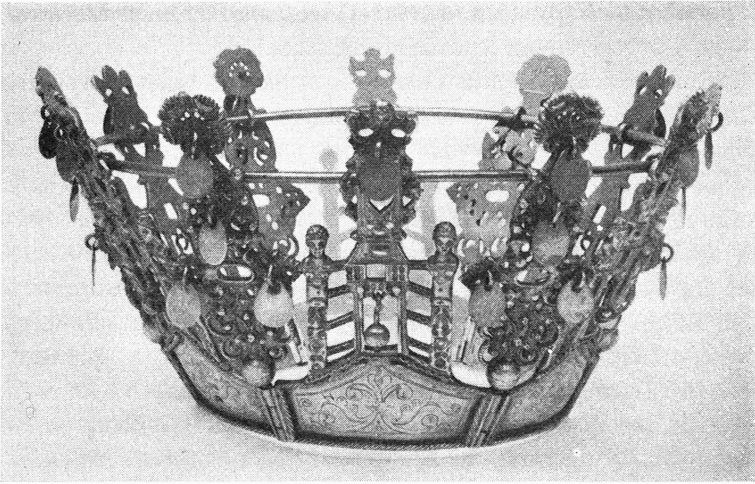

Bild 2. Brudkrona, 1600-talets förra del, med ledad ring. Åkers kyrka, Småland, nu i Statens Hist. Museum.

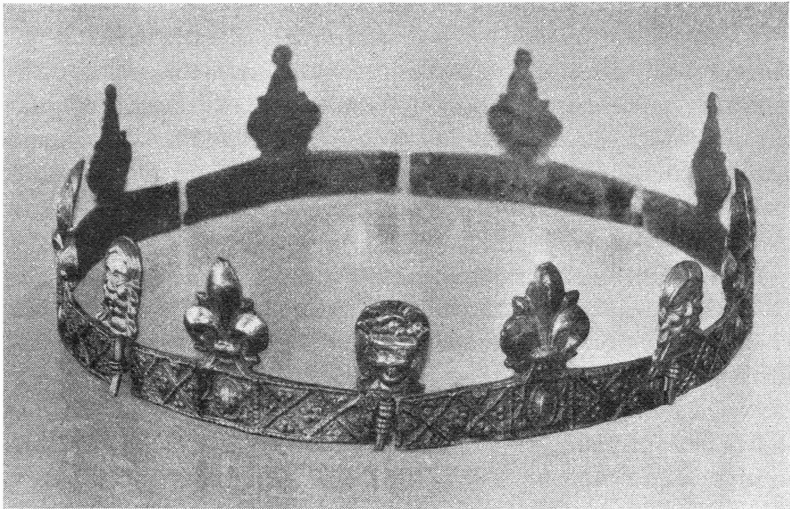

Bild 3. Krona med ledad ring, 1300-talet. Badebodafyndet, Statens Hist. Museum.

torde det vara förståeligt att endast några av de mest markanta dragen i utvecklingen kunna omnämnas.³

Rådmanöökronan (bild 1) består av en hel, odelad kronring, från vilken åtta större och åtta mindre ståndare uppstiga (de större sammanhållas upptill, såsom ofta är fallet med brudkronor, för bättre stadgas skull av en grov ten). Det finns en annan typ, som kan exemplifieras med den troligen till 1600-talets början daterbara kronan från Åker i Småland, nu i Statens historiska museum (bild 2). Dess ring är sammansatt av mot varandra ledande småstycken, från vilka ståndarna uppstiga, och lederna utgöras av charnér, vilkas sprintar i vissa fall kunna bära de alternerande ståndarna. Så är redan förhållandet med den lilla 1200- eller 1300-talskronana (ej belagd som brudkrona) ur Badebodafyndet i Statens historiska museum (bild 3), och på ett mycket ståtligt sätt är denna formutveckling fullföljd i vår renässanstids vackraste brudkrona, från Skepparslöv utanför Kristianstad (bild 4).⁴

Ett huvudsmycke som höghetstecken fanns redan i mycket gamla kulturer. Antikens huvudband och diadem torde sannolikt ha varit de närmaste förstadierna till den egentliga majestätskronan sådan den utvecklades under den tidigaste kontinentala medeltiden.⁵ Mycket snart har denna utveckling grenat sig i två olika linjer: i ena fallet den fasta, odelade kronringen, i andra fallet en krets av plattor, ställda i vinklar mot varandra (så att kronringen blivit t. ex. åttkantig) och sammanhållna av rörliga charnér.

Det är på mina undersökningars nuvarande stadium visserligen inte möjligt att ge en närmare redogörelse för, i vilken riktning de preliminära forskningsresultaten peka. Men att kronotypen med *fast kronring* så småningom blir den i *Västerlandet* mest använda tyckes vara tämligen klart. Det är från den fasta kronringen som de spetsar utväxa, som så småningom ta formen av heraldiska liljor och under medeltidens senare del bli bladformiga ståndare (bild 5) med efter hand allt rikare förgreningar (bild 6).

I fråga om den andra typen, med *delad kronring*, förhåller

Bild 4. Brudkrona med ledad ring med ståndare uppstigande även från charnéren. Daterad 1597. Skepparslövs kyrka vid Kristianstad.

det sig helt annorlunda. Dess utveckling studeras bäst, efter vad det f. n. vill synas, inom den *byzantinska* konsten. I fråga om denna typ är och förblir själva kronringen det betydelsefullaste elementet.⁶ Det är den, som växer på höjden, d. v. s. de plåtar, varav den är sammansatt få större höjd än bredd (bild 7). De dominera fullständigt; och om krön i form av knoppar eller spetsar förekomma, så nå de aldrig en sådan storlek att de konkurrera med kronringens plattor.

Det nyss sagda gäller i större eller mindre grad alla den äldre medeltidens kronor av denna låt oss arbetshypotetiskt kalla den »byzantinska» typ, som bevarats i original eller kunnat rekonstrueras. Och det är betydelsefulla ting. Dit höra flera av de sannolikt från 660—670-talen härstammande votivkronorna ur fyndet från Guarrazar vid Toledo, bland vilka en bär visigoterkungens *Reccesvinthus'* namn. Dit höra vidare den lombardiska järnkronans besättningsstycken, som

visserligen äro fast monterade utanpå den smala järnring, vilken enligt legenden är smidd ur en av spikarna från Kristi kors, men vilka som guldsmedsarbeten betraktade äro typiska delstycken av en såsom ledad tänkt kronring. Dit hör själva den tysk-romerska kejsarkronan, av samma typ som den i bild 7 avbildade Constantinus Monomachus' (rekonstruerade) krona. Vid de noggranna forskningar, som Bock på sin tid utförde för sitt stora verk »Die Kleinodien des heil. römischen Reiches deutscher Nation» (Wien 1864), kom han till det resultatet att västerländska guldsmeder utfört tyska kejsarkronan. I von Schlossers modernare undersökning »Die Schatzkammer des allerhöchsten Kaiserhauses in Wien», antydes Mainz som eventuell tillverkningsort. Weixlgärtner sammanfattar i »Die weltliche Schatzkammer in Wien» aderton olika daterings- och attributionsförsök och stannar vid ett burgundiskt ursprung. Det är emellertid ett omisskännligt *byzantiskt drag* i ornamentiken på samtliga de äldre kronor av denna typ, som bevarats till våra dagar. Kanske kan man så småningom komma därhän att man kan våga påstå att krontypen med i plattor uppdelad ring verkligen, formalt och konstruktivt, är ett rent byzantiskt drag i regaliekonsten.⁷

Mellanformer mellan den första och den andra huvudtypen saknas inte heller. Bland dem skulle man kunna räkna den ungerska S:t Stefanskronan, som trots att den har hel kronring närmast ansluter sig till den »byzantinska» typen (den är ett byzantiskt guldsmedsarbete) samt den av åtta ledande bitar sammansatta krona, vilken anses ha tillhört markgreven Filip den fromme av Namur (1205)⁸, som bär låga liljeståndare och som närmast skulle kunna anses utgöra ett bindestreck till den västerländska blandtyp, som i Sverige företrädes av Badebodakronan.

Om man utvidgar jämförelsematerialet att omfatta inte blott bevarade originalkronor utan även de samtida miniatyrernas avbildningar av kronor, finner man åtskilligt stöd för den framkastade hypotesen. Kejsar Karl den store synes på en bild i codex 84 i Gotha bära en krona med mitt över pannan vinkel-

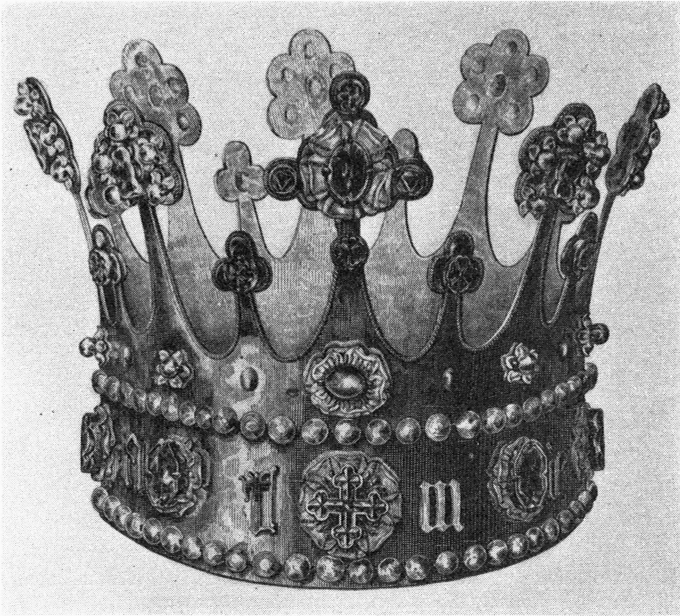

Bild 5. Den äldsta krona som veterligen använts endast vid ett bröllop, då Margareta av York vigdes vid Karl den djärve av Burgund 1468. Efter Bock.

bruten ring; ett kors över vinkeln verkar f. ö. som om det vore krönet på sprinten i charnéret.⁹ Kejsar Otto III, den mest typiske representanten för det från Byzans influerade kejsardömet — vilket ju dessutom under Ottos minderårighet styrdes av en förmyndarregering med drottningen-modern, den grekiska prinsessan Theofano, i spetsen — bär på miniatyrmålningar ofta »byzantinska» kronor, t. ex. på en bild i Registrum Gregorii, i ett par Bambergcodices o. s. v.¹⁰ Efterträdaren, kejsar Henrik II, som icke hade samma starka byzantinska förbindelser, avbildas vanligtvis i krona med hel ring; dock förekommer han ibland (t. ex. i hans missale i München) i en krona som till konstruktionen närmast erinrar om den förutnämnda mellantyp som bland originalkronorna representeras av den heliga ungerska s. k. »S:t Stefanskronan».

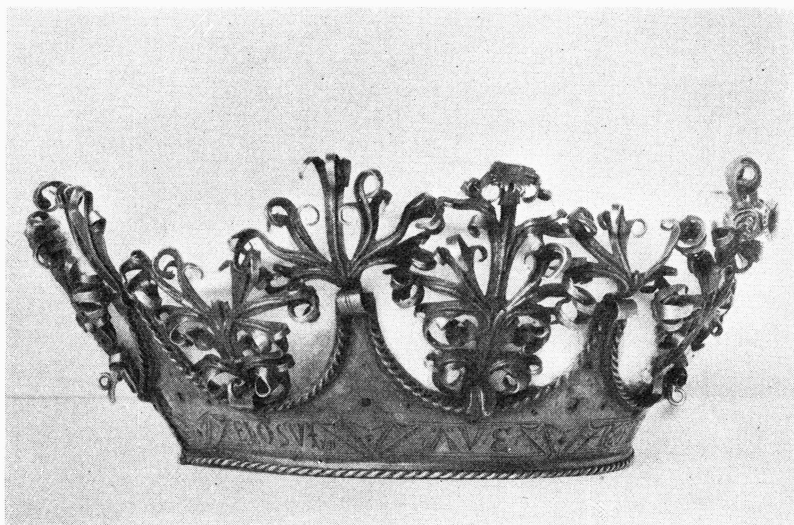

Bild 6. En Mariabilds krona, som använts av brudar i församlingen. Från Visingsö, nu i Statens Hist. Museum.

Rådmansökronan är en renrasig avkomling av den »västerländska» krontyp, som alltid haft hel ring, och på vilken ståndarna redan tidigt började växa upp till det mest dominerande ornamentspartiet. Från utgångspunkter under 1100-talet och med en standardisering enligt heraldiska normer få dessa ståndare under 1200-talet och början av 1300-talet, t. ex. i och med den krontyp som i England började med Edward II (1307—1327), en vacker gotisk bladform eller korsblomform, vilken som redan antytts mot medeltidens slut kulminerar i helgonbildskronornas, speciellt Mariakronornas, djungelartat rika bladvegetation.

Renässansens inflytande på denna kronform består nästan enbart²¹ däri, att småornament och ståndare så småningom göras i renässansens former i stället för i de gamla gotiska. Gjutna småsaker i standardutförande, såsom »diamanterna», änglahuvudena och de små rosetliknande ornamenten på Råd-

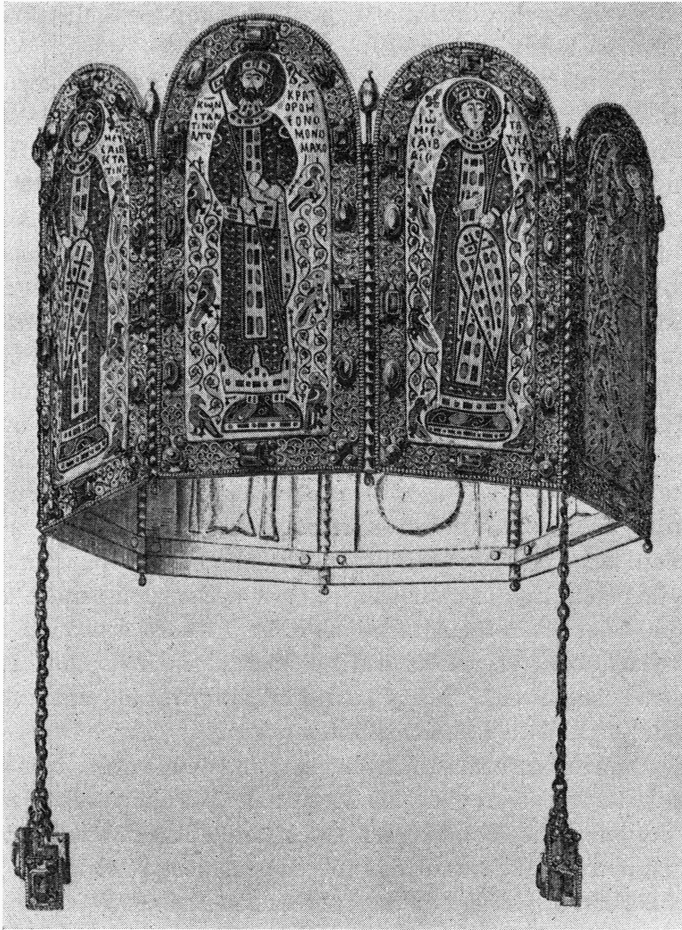

Bild 7. Byzantinskt diadem av mot varandra ledade plattor, 1000-talet.
Bocks rekonstruktion av den s. k. Konstantin Monomachos' krona.

mansökronan, nitas, lödas eller skruvas fast i lämpliga kombinationer. I stället för den gotiska akantusbladformen få ståndarna former som lånats från det tysk-nederländska kartusch- och beslagsverket. Det utfördes här i Norden en synnerligen förnämlig majestätskrona i denna stil: den av

Dirich Fyring och Corvinus Saur 1595 skapade kungakronan för Kristian IV av Danmark (bild 8).

Liksom man inom skyttegillena på festdagen dekorerade segraren med en dyrbar kedja — varvid man efterapade seden att kungen vid riddarslag brukade förära den nydubbade rid-daren en gyllene kedja — och liksom man inom skrå- och gillesväsende i övrigt brukade pokaler, insignier och ceremonier, som direkt voro kopierade efter furstars, herremäns eller kyrkofurstars, så lånade i sin tur gemene man också seden att använda lämpliga insignier från de högre klasserna vid den fest, som framför andra var allmogefamiljens stora högtid: bröllopfesten. Man kan förmoda att just en sådan krona som Kristian IV:s inspirerat guldsmederna runt omkring i Norden, när de skulle göra brudkronor. — Men var det då en särskilt markant efterfrågan på brudkronor, en speciellt stor nytillverkning av sådana, under detta tidevarv?

Seden att kyrkan skall hålla brudskrud har på sina håll ånyo fått liv. Ånyo, måste man säga, emedan den senare delen av 1800-talet på detta som på så många andra områden hade en förflackande, ja, rentav kulturförstörande inverkan. Brudkronorna såldes då ibland till kringvandrande antikvitetsjudar, eller i bästa fall till något museum.

Adertonhundredratalsåderlåtningen var emellertid inte den första katastrof, som övergått de svenska kyrkornas brudsmucken. Redan vid reformationen inträffade en massförstörelse av sådana, som gör det omöjligt för oss att åter med någon tydlighet frammana bilden av det smykebestånd vilket vid medeltidens slut måste ha funnits i landet.¹² Så mycket mer nedslående är denna omständighet som brudsmuckena ju inte alls voro några påvisketens styggelser, vilka av religiösa skäl måste rensas bort. Tvärtom tyda tecken på, att brudsmuckandet var en ganska självsäker folksed, och man drog sig inte för att låna Mariabildernas kronor att pryda unga bondflickor med — en naiv och charmerande närgångenhet mot de religiösa bilderna, som bottnade inte i prästernas katolska lära utan i det trygga och fria bondemedvetandet.

Bild 8. En förebild för nordiska renässansbrudkronor. Kristian IV:s kungakrona, 1595.

Att brudkronorna, brudbältena och andra brudsmuckycken gingo förlorade då, berodde således här i landet varken på präster eller hönnder, utan på kungen.

Av de från Gustav Vasas många olika kyrksilverkonfiskationer bevarade räkenskaperna framgår med stor tydlighet för det första att ädelmetallkronor av olika slag (alltså oavsett om de uteslutande suttit på helgonbildernas huvuden, eller om de varit brudkronor, eller om de, som också kunde hända, använts på båda sätten) konfiskerades, för det andra att detta väckte mycken opposition, så stark att man medgav allmogen rätt att med annat silver inlösa kronan, »som brudar pläga hava», för det tredje att kungen slutligen fann för gott besluta att det inom varje härad eller annat lämpligt område skulle lämnas kvar en eller ett par kronor, vilket ävenledes motiverades med att så skedde, emedan det varit gammal sed i trakten att brudarna smyckats med sådana kronor. Men under alla

förhållanden måste decimeringen av brudkronorna ha varit så pass stor att den ofta inverkat på möjligheterna att följa den gamla bröllopsleden.

Efter själva reformationstidens katastrofala nedgångsperiod visade emellertid den gamla sedvänjan att smycka brudarna med rik skrud snart nog sin livskraft igen. Redan under 1500-talets slut måste det ha skett nybeställningar i betydande skala i synnerhet av brudkronor. Detta är en sak som visserligen inte kan dokumentariskt betygas, varken genom skrivna handlingar eller genom de dokument om tillverkningen, som består i silverstämplarna på kronorna. Under senare delen av 1500-talet voro silverstämplar ovanliga. Först med Sigismunds och hertig Karls stadga 1596 bli de allmänna.³³ En stor del av våra brudkronor äro otvivelaktigt utförda i en ren och oblandad renässansstil, och man skulle därför tycka sig ha anledning att söka efter mästarna under nyssnämnda tidevarv. Men här får man ta den gamla allmogekonservatismen med i räkningen. Även om brudkronornas former visa tillbaka på renässansen, 1500-talets slut och 1600-talets första decennier, så kan detta endast tas till stöd för påståendet, att de *minna om* ett stort och livaktigt nyskapande som blev av långvarigt stilbildande betydelse. Kronorna kunna alltså ännu under 1600-talets slut, ja, långt in på 1700-talet, nytillverkas i den invanda renässansstil³⁴, som allmogen så konservativt höll fast vid.

Av det sagda framgår, att Rådmansökronan, som just är en sådan standardprodukt sammansatt av gjutna ornament, som antagligen producerades i massupplaga³⁵, icke kan närmare tidsbestämmas. Det finns dock smådrag som tyder på att den är relativt tidig. Förutom med fasta ornament är kronan utsirad med små hängande »löv» på ståndarna. Om man jämför med exempelvis Skepparlövs-kronan av år 1597 ser man att Rådmansökronans löv äro utförda just på det omsorgsfulla och naturalistiska sätt, som kännetecknar kronorna under 1600-talets början; under senare tider förflackas sådana detaljer till släta plåtbitar.

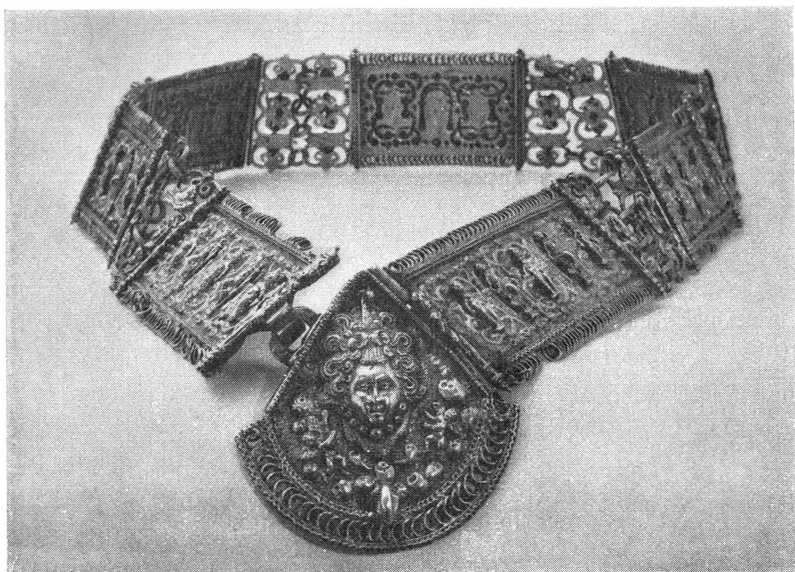

Bild 9. Rådmanö kyrkas breda silverbälte. Tyskt eller danskt arbete omkring år 1600.

Det breda bältet.

Detta har en total längd av 97 cm. Dess bredd är 5,2—5,5 cm. Det är av silver med framsidan i en numera blek förgyllning. Det består (bild 9) av plåtar — på svenskt renässansspråk benämndes dessa nästan alltid »spänger» — med charnér i kanterna, och mellan plåtarna kortare, genombrutna stycken sammansatta av ringar och volut-ornament. Såväl på plåtarna som mellanstyckena förekomma rikligt med små, gjutna, pålödda figurer: dels en korsbärande man (Johannes döparen?), dels en genie, dels ett änglahuvud med vingar. »Spängerna», som äro gjutna, ha bottenfältet sirat med volutornamentik och små bågfält bakom somliga figurer samt äro kantade med pålödda ringränder (bild 10). Detta gäller själva bältet som består av två längre och fem kortare »spänger» med genombrutna stycken emellan. Men framtill sitter dessutom en

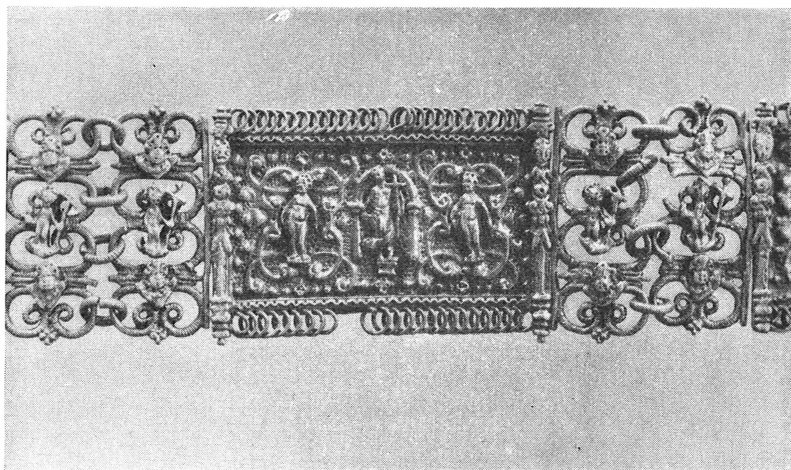

Bild 10. Detalj av bältet bild 9.

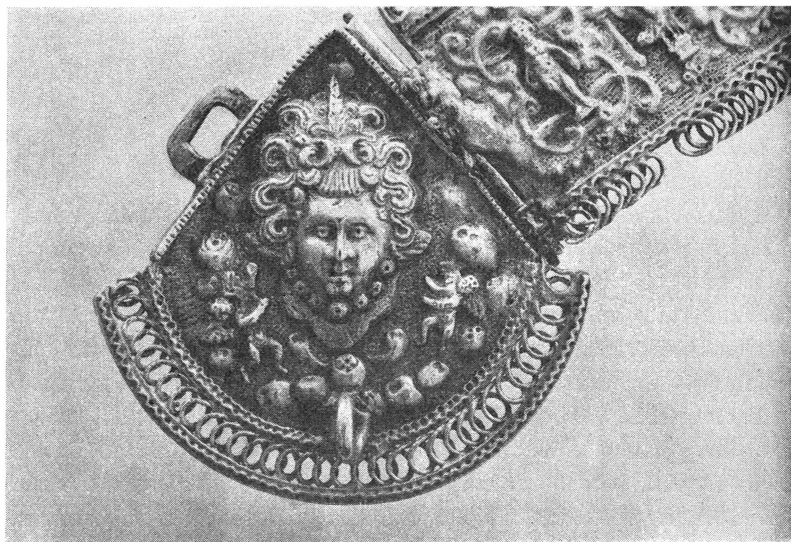

Bild 11. Håkteplåten till bältet bild 9.

Bild 12. Förlageblad utfört av en till namnet okänd tysk punsgravör omkring år 1580.

»häkteplåt» för bältets sammanknäppande (bild 11). Denna plåt har en egen ornamentik som, även om också den eventuellt är gjuten, dock är omsorgsfullare eftercisererad. Här ser man en fruktgirland, med små amoriner i, samt ett medusaliktt huvud med en hårfrisyr som ehuru överdriven verkar besläktad med hårmodet på dampporträtt från 1500-talets sista decennier, med den engelska drottning Elisabets, samt särskilt med frisyrstilen t. ex. på Mierevelds porträtt 1613 av Jakob I:s av England dotter Elisabet av Pfalz eller Rubens' porträtt 1615 av Filip II:s dotter Isabella Clara Eugenia. Närmare än så kan man knappast jämföra med det samtida hårmodet ty kvinnohuvudet på plåten är starkt överdrivet i en ornamental stil. Vad själva ornamentförlagan beträffar är det lika vanskligt att söka närmare bestämma den — ty en hel mängd mästare arbetade i denna stil — men mest synes den påminna dels om ett blad (bild 12) av en till namnet okänd tysk puns-

Bild 13. Förlageblad av nürnbergaren JONAS SILBER, d. 1590.

gravör, som verkade omkring år 1580, dels om ett blad (bild 13) av nürnbergaren Jonas Silber, som dog 1590.¹⁶ Men man måste komma ihåg att sedan denna ornamentstil väl en gång blivit på modet i de nordiska länderna, arbetade guldsmederna i åtskilliga decennier med oförändrade förlagor, varför identiskt likartade ting kunde förekomma långt in på 1620- och 1630-talen.

Den överdådigt rika silverutsmyckningen — alltifrån det pampiga och överdådiga till det enbart klumpiga och osköna

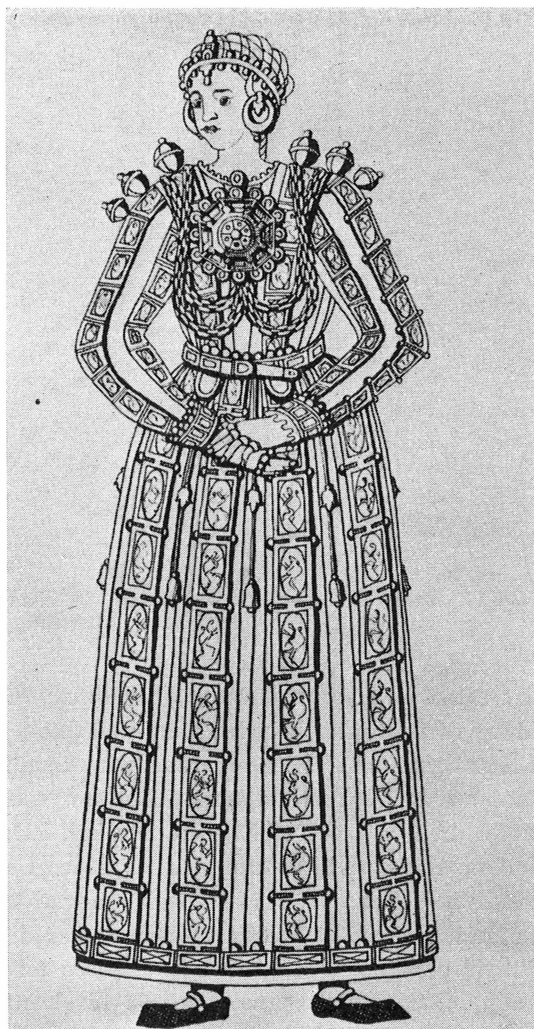

Bild 14. Ostfriesisk fru
i högtidsdräkt, över-
sällad med spänger,
spännen, kedjor och
klockor, 1500-talet.

Efter STIERLING.

— var i hjärt kontrast till herremansklassens utsökta vackra dräktprydnader ofta nog kännetecknet på borgerskapets och allmogens silverkonst under renässansen. De nederländska skyttegillenas kedjor voro ofta jättekonstruktioner. Åtskilliga

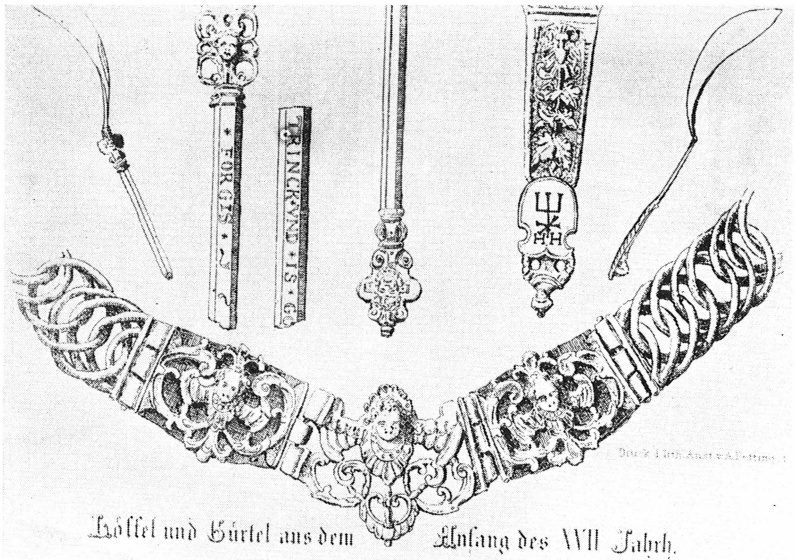

Bild 15. Detalj av bälte från Schlesien, 1600-talets början. Efter Schlesiens Vorzeit II, 15. Bericht.

äro att se i Rijksmuseum i Amsterdam; en som jag gärna velat återgiva nu om ej min bild varit så dålig, S:t Sebastiansgillets i Hulst med åtta cirkelsegmentformade spänger ledande direkt mot varandra med charnér, lämnar vissa jämförelsemöjligheter med vårt bälte. En rikemansfru i Ostfriesland kunde på festdagar vara klädd som bild 14 visar. I en silverskatt funnen vid Münsterberg i Schlesien och daterad till 1600-talets början ingår bältet bild 15. Om man studerar de nordiska ländernas till våra dagar i skattefynd bevarade silversmycken av detta slag, märker man genast att de förekomma rikligast i Danmark. Olrik anför i »Drikkehorn og Sølvtoj» en hel rad med bälten, vilka på olika sätt öppna jämförelsemöjligheter med vårt, under det att svenska museer äro fattiga på detta slags smycken. Detta bälte kan därför säkerligen betecknas som en av de pjäser som kommit från Danmark, utfört där eller i Tyskland.

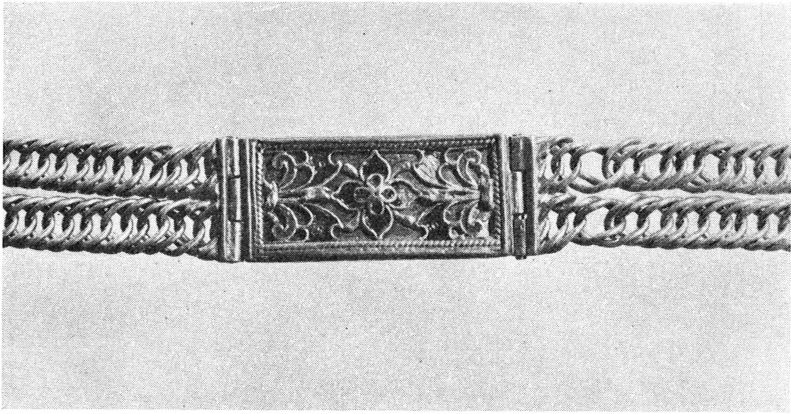

Bild 16. Rådmansö kyrkas smala bälte. Spänger inlagda med cellemalj, troligen danskt arbete, 1600-talets början.

Det smala bältet.

Detta har en total längd av 119 cm; spängernas bredd 1,8—1,9 cm. Det är av silver och cellemalj. Det består av 12 spänger (bild 16) med charnér och mellan spängerna sträckor av dubbla länkar. Håkteplåten är trepassformad. En av spängerna bär på baksidan den graverade inskriften KAREN PEDERS DOTTER, och håkteplåten den (vid ett annat tillfälle och med något olika manér graverade) inskriften IOANNES. IOAN. HVESINGIVS 1633.

Arbeten i cellemalj gjordes inte ofta av svenska guldsmeder. Enligt vänligt meddelande en gång för några år sedan från frih. Rudolf Cederström erinrar Rådmansöbältets arbete om det som gjordes av Jacob Mores i Hamburg, och dateringen bör vara 1600-talets början. För övrigt var tekniken vanlig i skilda delar av Europa. Den rika förekomsten av utsökta cellemaljarbeten i skattkammarsamlingen i Moskva bör nämnas; den innehåller både ryska och västeuropeiska ting. De båda inskriptionerna ge tyvärr ingen säker vägledning, men Johannes Hvessingius låter danskt, ehuru jag inte fått någon bekräftelse därpå, och det är väl troligt att även detta bälte är en av de saker som kommit från Danmark.

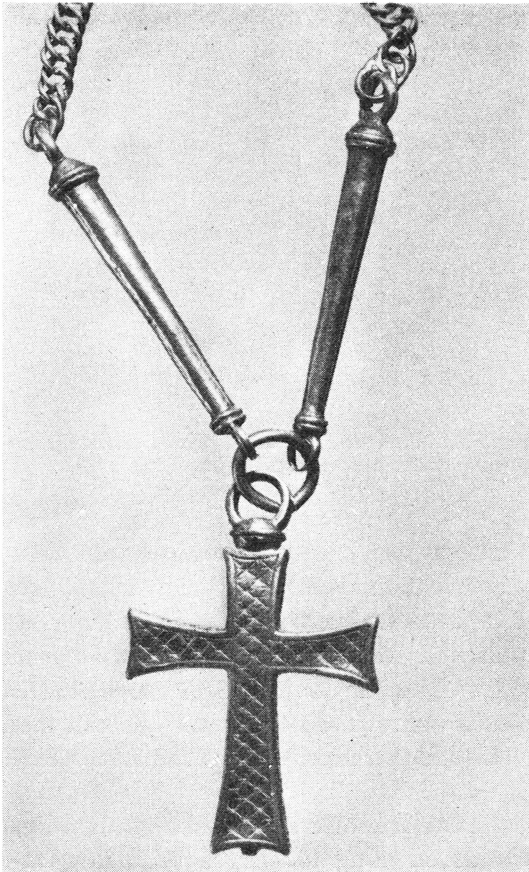

Bild 17. Rådmansö kyrkas hängkors med kedja. Kedjeändarna ägiljettliknande. 1500-talets slut eller 1600-talets början.

Hängkorset med kedja.

Korsets höjd är 5,7 cm, kedjans längd är 99 cm. Båda äro av silver, korset är ihåligt.

Korsets ena sida är graverad i ett ganska valhänt beslags- och fruktornament, den andra sidan (bild 17) i ett rutmönster. Även om dessa ornament tämligen bra datera korset, torde dock den krönande lilla kulknoppen med ögla vara ännu mer avgörande, ty den förefaller att med mycket smal marginal

tillhöra 1500-talets slut eller 1600-talets början. Kedjans ändrar böra observeras. Man kan kalla dem ägiljettliknande. De äro en överflyttning i rent silversmide av de metallskoningar på textila band, som på 1500-talssvenska kallades bindikor eller nålaremmar¹⁷ och som på 1600-talet benämnas med sitt franska namn ägiljetter.

NOTER.

¹ Sveriges kyrkor, Uppland bd 2 h. 3, Frötuna och Länna skeppslag, av INGEBORG WILCKE-LINDQVIST, s. 330 ff.

² Små kronor, avsedda att fästas högt uppe på hjässan, tillhöra i regel sen tid. Ett par undantag finnas från medeltiden: Den berömda Mariabildens i Essen guldkrona, vilken anses vara skänkt av änkan efter kejsar Konrad II (död 1039), kejsarinnan Gisela, då hon inträdde i klostret i Essen; se v. FALKE, *Der Mainzer Goldschmuck der Kaiserin Gisela*, Berlin 1913, s. 30—31, fig. 26. Det är dock ovisst om kejsarinnan själv burit kronan. — Den äldsta bröllopskronan (alltså ej brudkrona i senare bemärkelse) anses vara den, som Margareta av York bar vid sitt bröllop, i Brügge år 1468, med Karl den djärve av Burgund. Den har en diameter av endast 12,3 cm och är därmed den tidigaste icke huvudstora krona som veterligen haft sin funktion begränsad till ett bröllop. Den skänktes nämligen efter bröllopet som votivgåva till münstern i Aachen; se Bock, *Die Kleinodien des heil. Römischen Reiches Deutscher Nation*, Wien 1864, pl. 45 och sid. 214.

³ Förf. förbereder en mera ingående undersökning av vissa äldre kron- och diademyper som ha betydelse för förståelsen av äldre kronor i Sverige. — Litteraturen om kronor är synnerligen omfattande. Endast det viktigaste kan nämnas. De tysk-romerska regalierna ha utförligt behandlats först av Bock i det i föregående not nämnda verket. Det var praktfullt för sin tid. En därtill hörande vetenskaplig notapparat utlovades men utkom aldrig av trycket. Sedan följde v. SCHLOSSER, *Die Schatzkammer des Allerhöchsten Kaiserhauses in Wien*, Wien 1918. Efter republikens införande kom en utmärkt studie av WEIXLGÄRTNER, *Die weltliche Schatzkammer in Wien*, *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, Neue Folge, bd 1, Wien 1926, s. 15 ff. Den sammanställer forskningsresultat och hypoteser. De engelska medeltidsregalierna, som förstördes år 1649 under protektoratet, ha varit föremål för forsk-

ningar bl. a. av HOLMES, *The Crowns of England*, *Archaeologia*, bd 86, London 1937, s. 73 ff. Danmarks renässanskrona behandlas av LIISBERG, *Christian den fjerde og Guldsmedene*, København 1929. Maktsymbolik, statsrättsliga och historiska förhållanden ha behandlats i en rad avhandlingar av SCHRAMM, *Geschichte des englischen Königtums im Lichte der Krönung*, Weimar 1937; *Der König von Frankreich 1*, Weimar 1939; *Die Krönung König Ottos I. in Aachen*, *Geistige Arbeit* nr 20, 1936, vidare av TELLENBACH, *Über Herzogskronen und Herzogshüte im Mittelalter*, *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters* 5 Jhg h. 1 s. 55 ff, samt senast av EICHMANN, *Die Kaiserkrönung im Abendland*, Würzburg 1942. Bilder av krönta personer i KEMMERICH, *Die frühmittelalterliche Porträtmalerei in Deutschland bis zur Mitte des XIII. Jahrhunderts*, München 1907, SCHRAMM, *Die deutschen Kaiser und Könige in Bildern ihrer Zeit*, 1928, RICE, *Byzantine Art*, Oxford 1935, GRABAR, *L'empereur dans l'art byzantin*, Paris 1936, och DENSAMME, *L'art byzantin*, Paris 1938. För litteraturoversikt se även KÄLLSTRÖM, *Ideologi och kejsarkrona*, *Dagens Nyheter* 15/4 1944.

⁴ Se O. KÄLLSTRÖM, *Guldsmeder i Vä, i Silver från Vä och Kristianstad*, Katalog, Kristianstad 1942, s. 25 f. — En större publikation är under förberedelse.

⁵ Jfr litteratur nämnd i not 3. Den gammaltestamentliga konungastalten (David) och Bibelns omnämnande av kronor torde också ha varit av särskild betydelse för uppfattningen av den västerländska kronan. Majestätstecknens benämning under olika tider (diadema, corona, circulus o. s. v.) kommer att behandlas i annat sammanhang. FÖRF. höll den 20/4 1944 ett föredrag i Konsthistoriska sällskapet, »Tysk kejsarkrona och byzantiskt diadem», i vilket dessa frågor behandlades.

⁶ Det byzantinska stildraget har i regel kommit i skymundan hos de tyska forskare som behandlat den gamla kejsarkronan och i denna velat se ett på tysk mark skapat konstverk. HOLMES, *anf. arb.*, har däremot framhållit det byzantinska draget (s. 75—76), dock utan att fullfölja tanken.

⁷ I förf:s i not 3 förebådade undersökning kommer att utförligt behandlas hela problemet om skillnaden mellan byzantinska kejsardiadem och västerländska kronor. Jfr not 5.

⁸ Ur samma verkstad och sannolikt utförd för samme beställare är ett kronsegment i British Museum (Frank's bequest nr AF 2681). FÖRF. behandlar det i ett (handskrivet) bidrag i festskriften till Poul Nørlund 4/11 1948.

⁹ KEMMERICH, *anf. arb.* s. 23 och fig. 5.

¹⁰ *Ibid.* s. 64 och fig. 12.

¹¹ Man bör då givetvis bortse från kronbyglarnas utveckling, vilken är en sak för sig och icke har inverkat på de formelement som här behandlas.

¹² O. KÄLLSTRÖM, *Medeltida kyrksilver, Stockholm och Uppsala 1939*, s. 122 ff. DENSAMME i *Svenskt silversmide 1520—1850, del 1, Renässansen, Stockholm 1940—41*, s. 87 f.

¹³ FÖRF. i *Svenskt silversmide, del 1*, s. 24.

¹⁴ Jfr även C. HERNMARCK *Svenskt silversmide, del 1*, s. 172 f.

¹⁵ Problemet om den fabriksmässiga framställningen av vissa ornamentsdetaljer är ännu ej fullt utrett. En hel del sådana detaljer importerades från Tyskland; belägg från 1600-talets början, se O. KÄLLSTRÖM i *Svenskt silversmide, del 1*, s. 57, jfr DENSAMME, *Guldsmiden Mikel Larsson i Västerås, Fornvännen 1943*, s. 297 not, samt DENSAMME, *Guldsmedsyrket i äldre tid, Notiser från Arbetarnas kulturhistoriska sällskap 1943* s. 12 f.; från 1600-talets senare del se C. HERNMARCK i *Svenskt silversmide, del 1*, s. 189 f.

¹⁶ JESSEN, *Meister des Ornamentstichs, 1*, s. 109 resp. 107.

¹⁷ MEYERSON, *Bindiker, nålremmar och ägiljetter, Livrustkammaren 2, 1940—42*, s. 54 f.